

# Romano džaniben

časopis romistických studií | 19. ročník | **2/2012**

## „Ame sam Vlašika haj vorbinas vlašika!“ (My jsme Olaši a mluvíme olašsky!)<sup>2</sup>

Nástin jazykové situace olašských Romů z východního Slovenska  
v etnicky smíšené komunitě<sup>3</sup>

### Abstract

*Vlax Roma living in Eastern Slovakia represent an isolated language island of Vlax Romani speakers among Northern-Central Romani speakers (Rumungre). The article concentrates on Vlax Roma living in a village that witnessed the oldest Vlax Romani settlement in the region more than one hundred years ago. Due to several factors, their current social status inside the intra-Vlax hierarchy is rather low. As a result, they face a lack of (preferred) Vlax brides and there is an increasing influx of non-Vlax – Rumungro – partners. These are under a strong pressure to learn and use Vlax Romani. Code-switching between the Vlax and non-Vlax Romani code is quite frequent, due to the sub-ethnic composition of the local Romani communities. As documented, the alternation of language codes can represent a conscious strategy of the speaker signalling a content or attitude, sometimes understandable only for the members of the Vlax community.*

*In the described locality, language represents the main outside factor dividing the local Vlax and non-Vlax community. Vlax Romani has high prestige as a defining marker of the Vlax identity which is in this environment kept especially by emphasis on adequate use of Vlax Romani by anyone who should be considered a member of the local Vlax community.*

### Klíčová slova

*Vlax Roma, Vlax Romani, Northern-Central Romani, code switching, language choice, language domains, second language acquisition, subethnic identity, social status*

1 Mgr. Markéta Hajská působí na Semináři romistiky FF UK. E-mail: marketa.hajska@gmail.com

2 V celém textu používám následující označení pro rozlišení výroků v *olašské* (kurzivou, podtržení) a *ne-olašské romstině* (kurzivou).

3 Tento článek by nevznikl bez podpory a pobízení Pavla Kubaníka, za což mu patří mé vřelé díky.

Odhaduje se, že z celkového počtu 320 000 Romů žijících na Slovensku<sup>4</sup> patří přibližně 5–15% ke skupině olašských Romů<sup>5</sup>. Většina Olachů žije v oblastech jihozápadního Slovenska, především v okolí Nitry, Topolčan, Lučence, Zlatých Moravců a v Bratislavě. S Olachy se můžeme potkat také na východním Slovensku, tedy v oblasti, kde žije vysoký počet Romů hovořících centrální, resp. severocentrální romštinou. Několik stovek mluvčích olašské romštiny žije zejména ve městech Prešov, Sabinov a Košice a dále ve třech vesnicích v blízkosti těchto měst.

## 1. Olaši žijící na východě Slovenska

Členové olašské subetnické skupiny žijí na východním Slovensku většinou kulturně izolovaně od ostatních Romů žijících v jejich těsné blízkosti a zachovávají své komunity relativně uzavřené. Dalším podstatným rysem pro skupinu olašských Romů v tomto regionu je, že neudržují žádné kontakty s Olachy žijícími v jižních a západních částech Slovenska ani s dalšími olašskými skupinami v zahraničí. Výjimku představují jejich rodiny, které v minulosti emigrovaly z východu Slovenska do jiných zemí (v období komunismu zejména do České republiky a Švédska a v posledních dvou dekadách zejména do Velké Británie, Belgie a Irsku)<sup>6</sup>. Přítomnost dalších olašských skupin na Slovensku i v Evropě je Olachům z východního Slovenska dobře známá. Sami dokonce pro členění ostatních olašských skupin používají i určitou terminologii,<sup>7</sup> nicméně mezi východoslovenskými a dalšími olašskými skupinami nenalezneme žádné významné známky kulturního nebo jazykového kontaktu, a to ani dnes ani v minulosti.<sup>8</sup> I přes geografickou

4 Toto je oficiální údaj slovenské vlády ([http://www.government.gov.sk/romovia/list\\_faktov.php](http://www.government.gov.sk/romovia/list_faktov.php)). Neoficiální odhady počtu Romů na Slovensku se pohybují kolem 500 000.

5 Přesný počet Olachů na Slovensku není znám. Dokonce i přibližných odhadů je poskrovnu a často se v literatuře stále dokola citují, bez ověřování skutečného stavu. V této práci používám odhady Niny Pavelčíkové (2004) a Mileny Hübschmannové (2003).

6 Migrace do českých zemí začala ihned po druhé světové válce. Během komunismu, od šedesátých do osmdesátých let, došlo k odchodu minimálně stovky zdejších Olachů do Švédska. Migrace do Belgie a Velké Británie je fenoménem porevolučního období. Především Velká Británie a Irsko jsou oblíbenou destinací posledních pěti až deseti let. Zde dochází k novému koncentrovanému usazování této skupiny olašských Romů. V severoanglickém městě L. došlo k usazení několika stovek Olachů z této skupiny pocházejících z Prešova, Košic a obcí P. a K.

7 Informátoři (východoslovenští Olaši) hovoří o odlišných skupinách Olachů žijících nejčastěji „někde kolem Bratislavy“ nebo „u Nitry“. Jsou schopni vyjmenovat tři, čtyři nebo pět těchto skupin. Jejich názvy a klasifikace se však často u jednotlivých informátorů liší a v zásadě neodpovídají členění olašských skupin, tak jak je používají jejich členové ze západu Slovenska, i když jejich skutečné pojmenování reflektují (viz např. Elšík, 2003: 7). V klasifikaci používané východoslovenskými Olachy se objevují názvy skupin Olachů ze západu jako Drizári, Bougešti a nebo poněkud obecnější označení Cerhárika Rom či Čače Rom, kterým východoslovenští Olaši často označují jim nepříbuzné olašské skupiny žijící v Německu, Švédsku nebo Belgii.

8 V době kočování ke kontaktům s jinými olašskými skupinami pochopitelně docházelo. Důkazy můžeme najít v genealogických mapách, které dokládají předválečnou sňatkovou výměnu s maďarskými, ruskými

a kulturní izolaci od zbytku olašských skupin si olaští Romové žijící na východním Slovensku zachovali svou subetnickou identitu, a to nejen v rámci vlastní komunity, ale také ve vztahu k ostatním Romům, patřícím k mluvčím severocentrální romštiny, které Olaši nazývají *Rumungri*.<sup>9</sup> Ti shodně vnímají Olachy obecně jako jinou, odlišnou skupinu Romů a jejich jazyk jako nesrozumitelný nebo jen obtížně srozumitelný.

## 2. Tři vesnice, šest osad

Všechny tři výše zmíněné malé východoslovenské obce s olašskou komunitou mají několik společných rysů. Nacházejí se ve venkovských oblastech, jejichž obyvatelé<sup>10</sup> se tradičně živili zemědělstvím. Místní populace sestává z majoritního obyvatelstva hovořícího šarišským nářečím slovenštiny, z Olachů obývajících dále popisované osady, a z *Rumungriů*, tedy mluvčích severocentrální romštiny, kteří žijí ve všech zmiňovaných obcích ve vlastních prostorově segregovaných osadách. Životní podmínky v osadách obývaných Olachy jsou velmi podobné jiným takovým lokalitám v regionu. Pro nezasvěceného návštěvníka vypadají tato místa stejně jako další desítky východoslovenských romských osad v těsném sousedství: stejné domy, stejná výzdoba, stejná jídla, podobně vypadající lidé. Tedy nic, co by svědčilo o odlišném kulturním zázemí jejich obyvatel. Při troše pozornosti si můžeme povšimnout, že tito obyvatelé hovoří jazykem, který zní poněkud odlišně.

## 3. Borovanští Olaši

Moje výzkumné aktivity<sup>11</sup> se soustředí na jednu z výše popsanych obcí<sup>12</sup>. V současné době zde nalezneme olašskou populaci, která je v rámci popisované skupiny

a dokonce i rumunskými olašskými skupinami. Sňatek s Olachy ze západního Slovenska z tohoto období jsem ale zaznamenala pouze jednou, u rodiny dnes žijící ve Švédsku, i když mi pochopitelně nejsou známé genealogické mapy všech olašských rodin z východního Slovenska.

9 Jelikož se jedná o exoetnonymum, které nelze považovat za neutrální, hodnotově nezatížený výraz, neboť v sobě vždy obsahuje více nebo méně hanlivý příděch, budu jej uvádět v kurzívě. Podobně nakládám i s termínem *rumungerština* – počestěným výrazem Olachů pro jazyk neolašských Romů.

10 Zde mám na mysli pouze neromské obyvatele obcí, kteří jsou nazýváni olašsky *gáže*.

11 Mezi borovanské Romy mne zavedl terénní výzkum pro Nadáci Inforoma v roce 2000, sledující míru segregace či integrace Romů v rámci obce, kdy jsem zde strávila tři týdny. Od té doby se do lokality opakovaně vracím a mám zde živé kontakty. V letech 2005 až 2007 jsem žila a pracovala na východním Slovensku a měla možnost pobývat v terénu intenzivně. Situaci v lokalitě mohu vzhledem k této okolnosti sledovat v synchronní i diachronní perspektívě. Místo i jeho obyvatelé prošli za posledních 13 let výraznými změnami. Předmětem mého zájmu bylo v minulosti především detailní studium rodiny, jejich sociálních vztahů a příbuzenských sítí a dalších kulturních mechanismů. Jednotkou výzkumu se přitom ne-

socioekonomicky na nejnížší úrovni. Je také početně nejmenší a subetnicky nejvíce smíšená. Zároveň, vlivem všech těchto faktorů, má tato komunita mezi ostatními zdejšími olašskými skupinami v současnosti pravděpodobně nejnížší sociální status. Na druhou stranu však Olaši žijící na východě Slovenska považují Borovany za historické centrum svojí skupiny, tedy za místo, odkud pocházejí předci všech zdejších Olachů.

### 3.1. Historické pozadí

První skupina olašských Romů přišla do Borovan ke konci 19. století. Podle ústně tradovaných legend i záznamů z místní kroniky se jednalo o početnou rodinu s deseti či dvanácti dětmi, která dostala souhlas od tehdejšího majitele panství (*grófa*) usadit se na území obce. Její členové si postupně začali stavět dřevěné domy na území dnešní osady. Kočovný způsob života, který kromě obchodu s koňmi zahrnoval i způsoby obživy jako sběr železa, hadrů či peří nebo polokočovné kovářství, se od té doby začal provozovat jen v souvislosti se zajištěním obživy. Olašská komunita se rychle rozrůstala a o půl století později čítala několik set členů. Část této široké rodiny odtud ještě před druhou světovou válkou odešla a usadila se v dalších dvou výše zmiňovaných vesnicích nedaleko Prešova (v tomto textu je nazývám K. a P.), vzdálených od Borovan přibližně třicet kilometrů. Mezi těmito třemi olašskými osadami v minulosti existoval častý kontakt, který dokládají mimo jiné četné sňatkové výměny. Všechny tyto tři olašské komunity byly z hlediska mezietnických sňatkových výměn až na několik výjimek<sup>13</sup> endogamní.

Druhá světová válka zásadním způsobem otřásla společenským postavením Romů na Slovensku<sup>14</sup>. Mezi postupně zaváděná proticikánská opatření patřilo i omezení volného pohybu a vykonávání kočovných profesí (Nečas, 1994). Někteří Olaši se k němu po válce opět vrátili a polokočovný způsob života udrželi

stala pouze romská osada v Borovanech, ale rozšířená rodina žijící na geograficky velmi rozptýleném prostoru, který zasahuje kromě České republiky také například do Švédska, Belgie, Francie a Velké Británie. Společnými znaky této rozšířené rodiny jsou kořeny v borovanské osadě i hustě propojená příbuzenská síť, identifikace s olaštvím a v neposlední řadě právě užívání místní výše zmíněné variety olašské romštiny.

12 Vzhledem k respektování soukromí mých informátorů označuji tuto obec ve všech svých textech fiktivním názvem Borovany.

13 Ústní výpovědi a genealogické mapy vypovídají o ojedinělých sňatcích s Neromy i neolašskými Romy v předválečném období.

14 O dopadech druhé světové války na Romy na Slovensku se v literatuře píše zejména s ohledem na dominantní, neolašské romské skupiny, pro něž znamenala zásadní materiální deprivaci a společenskou ostrakizaci (Hübschmannová, 2005). O způsobu, jakým konkrétně na olašské skupiny další vývoj na Slovensku v této době dopadal, existují pouze kusé informace – viz např. hromadná vražda skupiny olašských Romů u Čierného Balogu (Nečas, 1994) – zejména proto, že dostupné prameny majoritní proveniencie v zásadě mezi různými skupinami Romů definovanými na základě subetnicity nerozlišují.

ještě v polovině padesátých let. I tehdy se část Olachů živila sběrem hadrů a dalšího materiálu, v té době už v rámci státního podniku Zber Prešov. Tato práce jim umožňovala trávit většinu roku na cestách. Vedle toho někteří nadále obchodovali s koňmi, počet těchto obchodníků však postupně klesal. Od počátku padesátých let začalo docházet k pozvolnému rozkladu tradičního způsobu obživy. Ten byl zřejmě ještě urychlen zákazem kočování v roce 1959.<sup>15</sup> Lidé pracující v českých zemích se v Česku začali i usazovat. Příslušníci majetnějších rodin postupně odcházeli do velkých slovenských měst (Prešov, Sabinov, Košice), kde získávali byty v nové socialistické výstavbě. Pamětníci i zápisy v kronice se shodují v tom, že odešli především ti „schopnější a movitější“ a v Borovanech zůstali pouze „staří a méně schopní lidé“. Jak se traduje, kdo mohl a měl peníze, odešel. Zatímco v roce 1954 se v Borovanech nacházelo v olašské osadě rozložené na obou stranách místního potoka 52 domů, do sedmdesátých let se počet místních olašských Romů snížil na třetinu. A úbytek pokračoval: o dalších dvacet let později, v polovině devadesátých let, jich zde zbylo pouze 8. Z původní plochy osady je dnes zastavěná jen její část ve stráni na jednom z břehů potoka.

### 3.2. Současnost: změna statusového postavení a konec sňatkové endogamie

Podle výpovědí pamětníků, obecní kroniky, etnografických záznamů z padesátých let a dat vyplývajících z genealogické mapy<sup>16</sup>, můžeme konstatovat, že sledovaná olašská komunita prošla za poslední více než půl století mnoha výraznými proměnami. Došlo ke změně způsobu obživy a s tím souvisejících socioekonomických strategií, ale také sňatkových vzorců. S touto kulturní změnou úzce souvisí změna statusového postavení jednotlivých olašských skupin na východě Slovenska.

Jak jsem již zmínila, obce K. a P. se dnes těší ve vnitroolašské hierarchii v rámci východního Slovenska vyšší prestiži než Borovany. Důvodů může být hned několik, například výhodná geografická poloha obcí K. a P. v blízkosti regionálního centra, které nabízí více příležitostí k výdělku, početné komunity čítající uznávané rodiny a osobnosti nebo také důslednější dodržování subetnické endogamie.

Změna prestiže je manifestována například skrze vyšší materiální úroveň bydlení. Zatímco v Borovanech byla obydlí bohatších olašských Romů v předválečném období srovnatelná s domy majoritní populace ve vsi a v některých případech je podle pamětníků dokonce předčila, v poválečném období se začal rozdí

<sup>15</sup> Naproti tomu můžeme říci, že některé rodiny se živily polokočovným způsobem života ještě po zákazu kočování. Pamětníci vyprávějí o rodině, která vybavena osvědčením, že pracuje pro státní podnik Zber Prešov, trávila ještě v sedmdesátých letech celé letní období na cestách s koněm a obytným vozem s celou a vykupovala kůže či sbírala železo a další materiály. V podstatě se ale držela předválečných kočovných cest a lokalit a částečně i kontaktů.

<sup>16</sup> Vytvořené Bronislavem Podlahou ve vesnicích K. a P. (2000) během jeho terénního pobytu.

mezi domy Romů a Neromů prudce zvětšovat. Tento rozdílný architektonický vývoj dospěl až do dnešní podoby, kdy v obci nalezneme na jedné straně malometrážní jedno až dvouprostorové chatrče obývané olašskými Romy, postavené z kulatin, vymazané hlínou, a na druhé straně rodinné domy v neromské části obce, postavené z cihel, tvárnic či jiných materiálů, v závislosti na dobových architektonických trendech. Na rozdíl od Borovan jsou obydlí Romů v obcích K. a P. na vyšší materiální i architektonické úrovni, v obci P. potom srovnatelné s rodinnými domy Neromů.

Nižší sociální postavení borovanských Olachů lze ovšem nejlépe zachytit v ústním podání širší olašské komunity, která shodně tyto rozdíly akcentuje a užívá za tímto účelem nejružnější, místy emočně zabarvená hodnocení. Lze jej také pozorovat na kontaktech mezi jednotlivými skupinami, a to nejen při analýze jejich konkrétních průběhů, ale také jejich četnosti.

Pokles prestiže a snížení počtu obyvatel, který znesnadnil výběr možných sociálně akceptovatelných partnerů, způsobil v Borovanech postupnou změnu sňatkových vzorců. V posledních dvou generacích, to znamená v posledních přibližně 30–40 letech, můžeme sledovat nárůst počtu sňatků s neolašskými partnery pocházejícími z *rumungerských* osad v blízkém okolí. Tento fakt můžeme považovat za jeden z nejzásadnějších faktorů poklesu postavení borovanské komunity ve vnitroolašské hierarchii.

### 3.3. Čistí a smíšení: endogamie vs. exogamie

Ve sledované lokalitě můžeme pozorovat horizontální diferenciaci romské komunity. Vedle sebe se dnes vyskytují dva různé typy sňatkových vzorců: endogamní a exogamní. Část borovanských Olachů stále striktně udržuje subetnický endogamní sňatky. Vlivem výše popsaného upadajícího postavení místní olašské komunity v rámci širšího olašského společenství se však možnosti sňatku s Olachy z jiných lokalit snižují. Partner z Borovan již není pro olašské Romy z jiných lokalit preferovaný. K endogamním sňatkům s Olachy stále dochází, nicméně se jedná zpravidla o příbuzné (výjimkou není ani manželství přímých sestřenic a bratranců atp.). Nemožnost najít si vhodného olašského partnera vede postupem času stále větší procento borovanských Romů k volbě partnera mimo olašskou komunitu, tedy k exogamii.

Z pohledu samotných Olachů, kteří žijí v lokálně endogamních rodinách, vede „míšení krve“ ke kontaminaci nebo ke znečištění olašství, a následně k degradaci celé místní komunity – jak se vyjádřila jedna olašská informátorka slovensky: „*Ta to oni už sú teraz zmiešaný, čarný.*“ (Hajská, M. – Poduška, O., 2004)). V emické terminologii můžeme nalézt označení pro hierarchicky níže postavené rodiny řídicí se subetnický exogamními sňatkovými vzorci (smíšený, špinavý, černý;

*Rumungři*) a pro výše postavené rodiny praktikující endogamní sňatkové strategie (čistý, bílý, pravý; Olaši).<sup>17</sup> Sňatky mezi Olachy a neolašskými Romy nalezneme v určité míře ve všech olašských lokalitách na východním Slovensku. Zároveň tento typ sňatku není nikde preferován a neolašský původ některých členů rodiny bývá často zamlčován.<sup>18</sup> Vedle toho se, podobně jako u mluvčích centrální romštiny, posuzuje i to, z jaké romské osady partner a jeho rodina pochází, kdy jsou neakceptovatelné hierarchicky nízko postavené (*degešské*)<sup>19</sup> komunity.

#### 4. Olašství

„*So kamel o vlaško Rom ando trajo? Mercedesi, somnakaj haj láša romňa.*“<sup>20</sup>  
„Co chce v životě olašský Rom? Mercedes, zlato a dobrou ženu.“

Všichni členové místní olašské komunity pohlížejí na olašství jako na vysoce prestižní. Úspěšní olaští Romové, ať již se jedná o bohatší příbuzné ve městech nebo v zahraničí anebo o zlatem obtěžkané hrdiny z oblíbených videoklipů, jsou vnímáni jako hierarchicky nejvýše postavení Romové. Jejich vysoké postavení je v přímém kontrastu s velmi nízkým materiálním postavením *Rumugrů* žijících v okolních obcích<sup>21</sup>. Sebeidentifikaci s výše postavenou, lépe situovanou skupinou, podporuje i vnímání Olachů ze strany neolašských Romů jako bohatších nebo dokonce i jako výše postavených.<sup>22</sup> Olašství nevnímají Olaši jako statusově vyšší jen v rovině materiální, ale také v rovině kulturní, s odkazem na řadu do dnes praktikovaných zvyků, zvyklostí a tradic.

Jak již bylo zmíněno výše, olaština představuje jeden z hlavních distinktivních atributů olašské identity. Na základě aktivní znalosti olašské romštiny, která je ostatním neolašským Romům, *Rumungrům*, neznámá a nesrozumitelná nebo jen obtížně srozumitelná, se tedy subjekty mého výzkumu identifikují s olašskou identitou. Z téhož důvodu je považují a označují za Olachy i *Rumungři*.

17 Přívlástek černý a bílý je značně hodnotově zatížený – bílá, světlá barva (pleti) je vnímána jako jednoznačně pozitivní znak, naopak černá jako negativní.

18 Nezřídka jsem se setkala v této souvislosti také s genealogickými manipulacemi, kdy bylo manipulováno vždy ve prospěch olašského původu.

19 Pro *degeše* se používá mezi Olachy výraz *dupko*. Za *dupky* jsou někdy v emočně zabarvených výpovědích označováni všichni *Rumungři*.

20 Oblíbená hádanka, vícekrát zaznamenaná během pobytu v terénu.

21 Nehledě na to, že je totožné s postavením borovanských Olachů.

22 Olaši bývají vnímáni ostatními Romy nejrůznějšími způsoby, často je olašství spojováno s negativními konotacemi, jako zlodějství, podvody, mafie a obchod s drogami, v regionu východního Slovenska jsem ale nenarazila na vnímání Olachů jako chudších.



#### 4.1. „*Ame vorbinas romanes.*“ / „Mluvíme romsky.“ – Ale o kom je řeč?

Krátce se zastavíme u etnonym užívaných ve studované komunitě. Olaši žijící na východě Slovenska se označují autonymem *Vlašika* nebo *Vlašika Rom*. Slovo *Rom*, bez upřesňujícího přívlastku, se zde používá jak pro Olachy, tak pro Rumungry. Stejně tak obecné označení *romanes* (tj. „romsky“) se v určitém kontextu používá pro olašskou i severocentrální romštinu. Pro obě variety romštiny samozřejmě existuje samostatný olašský výraz, olaština je nazývána *vlašiko šib*, tvar „olašsky“ potom výrazem *vlašika* nebo *vlašikones*. Severocentrální romština je Olachy označována jako *rumungricko šib*, adverbialní tvar pro tento jazyk je *rumungricka*. Pokud tedy o někom řekneme: *vorbij romanes*, což znamená „mluví romsky“, výslovně tím neříkáme, jestli mluví olašsky nebo centrální romštinou. Avšak pokud Olach položí jinému Romovi otázku: „*Vorbis romanes?*“ („Mluvíš romsky?“), pozná zpravidla podle pochopení nebo nepochopení dotazu, zda je oslovený Olach nebo Rumungro: sloveso *te vorbij* „mluvit“ je totiž mluvčím centrální romštiny neznámé – v místní varietě severocentrální romštiny by se stejná otázka formulovala „*Vakeres romanes?*“.

Zajímavé je, že užívání a význam etnonym je u východoslovenských Olachů jiné, než je tomu u skupin z jižního a západního Slovenska nebo z ČR.<sup>23</sup> Zde je výraz *Rom* autonymem používaným pouze pro Olachy (Elšík, 2003), ostatní Romové jsou vždy označováni jako *Rumungri*. Tudíž dotaz *Rom sa?* (doslova: „Jsi Rom?“) musíme chápat ve významu: „Jsi Olach?“<sup>24</sup> Termín *Rom* se v určitém kontextu za účelem skupinového označení zpřesňuje přívlastkem *romano*, tj. romský. Některé olašské skupiny potom běžně užívají toto endoetnonymum v plném tvaru, který zní olašsky *romano Rom* (doslova „romský Rom“). Etnonymum *vlašiko* je považováno spíše jako exoetnonymum, běžně se nepoužívá. Podobně se na západě Slovenska používá pro hovoření olaštinou běžně termín *romanes*, který je zde opět používán pouze pro olaštinu.<sup>25</sup> Pro centrální romštinu se používá výhradně apelativa *rumungricko šib/ rumungricka*.

23 Vycházím zde zejména z vlastního terénního šetření v rámci výzkumu Přejímání a difuze gramatických struktur: česká a slovenská romština v kontaktu (GA ČR, 2008–2010, řešitel V. Elšík, FF UK), během kterého jsem realizovala v roce 2008 a 2009 jazykovou elicitaci v sedmi různých lokalitách jižního a jihozápadního Slovenska.

24 Častěji se v tomto kontextu používá dotaz „*Šavo sa?*“, což bychom mohli doslovně přeložit jako: „Jseš (olašský) kluk/muž?“

25 Při výzkumu jazykových kompetencí olašských Romů v ČR jsem se setkala s nepochopením mnou kladené otázky na jazykovou kompetenci neolašských Romů v jejich vlastní varietě romštiny, vycházející z kontextu východoslovenských Olachů: *Žanen le Rumungri khate te vorbin romanes?* /Umějí zde Rumungři mluvit romsky? Respondenti na ni reagovali shodně, že nikoliv, se zdůvodněním, že Rumungři olašsky neumí. Nedožvěděla jsem se tedy odpověď na to, co bylo předmětem zájmu výzkumu: totiž zda Romové (*Rumungři*) hovoří romsky. Za tímto účelem bylo nutné přeformulovat otázku a nahradit slovo *romanes* slovem *rumungricka*.

Mluvčí severocentrální romštiny žijící v kontaktu s popisovanou skupinou na východě Slovenska používají pro Olachy apelativum *Vlachos/Vlachi*. Sami sebe označují jako *Roma*, svůj jazyk jako *romaňi čhib / romanes*. Je patrné, že etnonymum *Rom/Roma* a označení jazyka *romanes* používají pro jinou skupinu osob než Olaši z jižního a západního Slovenska. Exoetnonymum *Rumungri* většinou znají a považují je za urážlivé a hanlivé.

## 5. Jazyková situace v Borovanech

V borovanské olašské osadě je běžný multilingvismus: aktivní kompetence v olašské romštině, severocentrální romštině, šarišském dialektu slovenštiny i ve slovenštině spisovné, která se sem dostává hlavně vlivem školy a televize. Jednotlivé jazyky zde pokrývají odlišné domény a funkčně se doplňují. Šariština je používána výhradně pro komunikaci navenek, tedy směrem k obyvatelům vesnice a dalším Neromům, neslouží ke vzájemné komunikaci Romů uvnitř osady. Severocentrální romština, resp. její místní variety,<sup>26</sup> je jazykem romské skupiny, kterou Olaši vnímají jako hierarchicky nižší, a je proto spojena s nižším sociálním statutem než olašská romština. Její užívání je typické pro kontakt s *Rumungry* žijícími mimo místní olašskou komunitu a dále také pro komunikaci s nově příchozími (přivdanými či přiženěnými) partnery, tedy opět *Rumungry*, kteří v olašské osadě žijí. V posledním zmiňovaném případě je ale preferovaným jazykem spojeným s vyšším statutem olaština. Ta má v komunitě vyšší sociální prestiž a její užívání je mezi borovanskými Olachy dominantní. I když procento Olachů pocházejících ze subetnicky endogamních sňatků v celé komunitě klesá a obyvatelstvo můžeme považovat za do značné míry subetnicky smíšené, olašská romština je zde nesporně vitálním jazykem.

Pro část Romů žijících v olašské osadě v Borovanech je mateřským jazykem olašská romština, pro jiné (které dále v textu nazývám „nově příchozí“) zase severocentrální romština. Dochází zde k četnému míšení a přepínání kódů mezi oběma varietami romštiny.

### 5.1. Olašská romština v Borovanech

Borovanská varieta olašské romštiny patří mezi tzv. severovlašské dialekty, konkrétně mezi dialekty lovárské (Elšík, Wagnerovi, 2006). Od lovárských dialektů běžných v oblastech olašských Romů na západním Slovensku se částečně odlišu-

<sup>26</sup> Rumungerští partneři borovanských Romů pocházejí nejčastěji z blízké vesnice a ze vzdálenějších Košic. Místní romské variety (severocentrálního dialektu) těchto lokalit se mírně liší.

je lexikálně (zejména méně přejímek z maďarštiny, více přejímek ze slovenštiny, ale i z rumunštiny), do určité míry také na úrovni fonologické a morfologické. Je to dáno odlišným historickým vývojem a minimálními kontakty mezi těmito olašskými skupinami. Některé znaky borovanské lovárštiny jsou bližší vlašským dialektům vyskytujícím se na území východního Maďarska, Polska či Ruska než dialektům rozšířeným na západním a jižním Slovensku a odtud i v České republice.

Jak již bylo řečeno, mluvčí olaštiny v Borovanech kladou značný důraz na její uchování, což se projevuje také společenským tlakem na nově příchozí neolašské partnery, aby si tento jazyk osvojili. Užívání olaštiny je spojené se specifickými jazykovými styly a řečovými situacemi. Je jazykem socializace dětí i v rodinách, kde nad Olachy *Rumungři* početně převládají. Děti z těchto smíšených párů často v předškolním věku hovoří pouze olašsky, centrální romštinu, stejně jako slovenštinu, se učí až v pozdějším věku, a to buď během návštěv (vlastních i cizích) neolašských příbuzných v lokalitě nebo při kontaktu s mluvčími severocentrální romštiny žijícími v další romské osadě na území Borovan nebo v okolních romských osadách. Někteří dospělí borovanští Olaši uvádějí, že se severocentrální romštinu naučili poněkud paradoxně ve škole. Měli tím na mysli zřejmě zvláštní školu ve spádové obci, do které dochází převážná většina romských dětí z okolí. Děti zde mezi sebou hovoří severocentrální romštinou. Několik olašských dětí z Borovan se tomuto trendu přizpůsobuje, i když sami mezi sebou hovoří i ve škole olašsky.

## 6. Jazyková akvizice olaštiny jako druhého jazyka u nově příchozích partnerů

Olašská romština je jazykem každodenní komunikace mezi Olachy narozenými v Borovanech, případně v dalších olašských komunitách. Její osvojení a užívání je také vyžadováno a očekáváno od přivdaných nebo přiženěných neolašských partnerů, *Rumungřů*. Mezi neolašskými partnery převažují ženy, stejný jev jsem ale pozorovala v této olašské komunitě i u několika přiženěných mužů. Na nově příchozí partnery je vyvíjen značný tlak směrem k osvojení olaštiny. Zpočátku na ně ostatní členové rodiny mluví vedle olašské romštiny střídavě také centrální romštinou a jejich odpovědi v centrální romštině jsou akceptovány, postupně ale začíná převažovat komunikace v olaštině. Pokud nově příchozí po nějaké době olašským pokynům nerozumí nebo na ně není schopen zareagovat, je terčem posměchu i pomluv:

*„Aba duj berš khate trajil haj vlašikones či žanel khanči! Dilo-j!“*  
(„Už tu žije dva roky a olašsky neumí. Je to hlupák!“)

Pokud se nově příchozí naučí plyně olašsky, zvyšuje si tím svůj sociální status. Pokud jeho znalost není z pohledu rodilých mluvčích dostatečná nebo dělá četné chyby, není komunitou plně akceptován.

Proces osvojování olaštiny může trvat u nově příchozích i několik let a individuálně se liší. Někteří partneři nebo partnerky začnou sami od sebe během procesu jazykové akvizice přepínat v komunikaci do olašské romštiny, i když na ně rodilí Olaši mluví *rumungersky*. Tuto demonstrativní znalost olaštiny můžeme považovat za snahu o statusový vzestup v rámci olašské komunity. Naopak, pokud rodilý Olach na někoho vytrvale hovoří centrální romštinou, jedná se často o výraz neakceptování daného jedince v rámci lokálního společenství anebo demonstraci statusově nadřazeného a podřazeného postavení. Jak již jsme si ukázali, nedostatek úsilí osvojit si olaštinu aktivně je považován komunitou za projev asociálního chování.

Největší tlak na užívání olaštiny je kladen při výchově a jazykové socializaci dětí u subetnický smíšených párů. Olašsky mluví na děti dokonce i matky, které v olašské romštině samy ještě nedokáží hovořit plyně a bezchybně. Ve více rodinách jsem zaznamenala situaci, kdy žena (matka dětí – neolašského původu) mluví na svého partnera (otce dětí – Olacha) severocentrální romštinou, on s ní hovoří olašsky, a ona s dětmi také olašsky: tato komunikace se omezuje na ustálené fráze, pokyny, příkazy nebo výrazy patřící do řečového registru známého jako *baby talk*.<sup>27</sup>

### 6.1. Demonstrativní a identifikační fáze akvizice olaštiny

V průběhu procesu osvojování olaštiny v Borovanech můžeme rozpoznat dvě fáze: fáze první, demonstrativní, kdy je jazyk užíván pouze před členy olašské komunity, a fáze druhou, identifikační, kdy se olaština stane převládajícím anebo výsadním jazykem komunikace daného jedince. Tyto dvě fáze doprovázejí proces celkové socializace do nového sociálního prostředí. Jak jsme již zmiňovali, délka tohoto procesu je individuální a u některých jednotlivců nemusí být nikdy dokončen.

V první, demonstrativní fázi, se nově příchozí členové komunity obvykle snaží za účelem posílení své pozice hovořit olašsky před důležitými členy komunity, jako je například tchán a tchyně, statutově významná návštěva, a nebo při oslavách či významných rodinných sešlostech. Doma, v soukromí, se svými partnery hovoří často svým mateřským jazykem. Centrální romštinou budou hovořit také při návštěvě vlastních příbuzných anebo s dalšími *Rumungry* žijícími v borovanské olašské komunitě.

<sup>27</sup> Samozřejmě existuje možnost, že v soukromí mluví matka s dítětem svým mateřským jazykem, avšak i pokud bychom tuto možnost připustili, zajímavá je již demonstrativní rovina této komunikace v olaštině před zbytkem komunity.

V druhé, identifikační fázi, si nově příchozí nový jazyk plně osvojí a ten se tak stane hlavním jazykem jejich komunikace. Na rozdíl od předchozího stádia hovoří v identifikační fázi olašsky spontánně se svými partnery a se svými dětmi, a to i v přítomnosti vlastních, neolašských, příbuzných. Olaštinu také používají v interakci s ostatními *Rumungry* žijícími v této olašské komunitě. Jedním z dalších znaků sebeidentifikace s olaštvím bývá užívání pejorativního označení *Rumungri* pro neolašské Romy. Situaci, kdy spolu o samotě hovoří olašsky dvě osoby *rumungerského* původu, jejichž společným mateřským jazykem je severocentrální romšтина, anebo situaci, kdy rodilý *Rumungro* vyvíjí nátlak na jiného nově příchozího *Rumungra*, aby hovořil olašsky, můžeme považovat za poslední stádium této identifikační fáze.

Jak vypadá osvojování si jazyka konkrétně, si můžeme ukázat na příkladu dvou mladých žen, řekněme jim Petra a Anna. Jejich začleňování do místní olašské komunity jsem měla možnost pozorovat od samého počátku, před přibližně třinácti lety. Tyto snachy (*bóra*) se přivdaly do olašské rodiny přibližně ve stejnou dobu. Nejprve spolu hovořily Petra s Annou centrální romštinou za všech situací. Později, pokud byl hovor přítomný některý olašský mužský příbuzný, přepínaly do olaštiny, po jeho odchodu opět spontánně přepnuly do severocentrální romštiny. Postupně spolu hovořily olašsky také před dětmi a severocentrální romštinu používaly pouze, pokud spolu byly o samotě nebo pouze pokud komunikovaly mezi sebou. Po několika letech života strávených v borovanské komunitě spolu již Petra s Annou mluvily vždy olašsky. Centrální romštinu dnes používají pouze pro přímou komunikaci se svými příbuznými, kteří olašsky nerozumějí, a s dalšími *Rumugry*, tedy stejným způsobem jako rodilí olaští Romové v borovanské komunitě.

Čím hlubší znalost olaštiny získají příchozí partneři a partnerky, tím lepší je jejich pozice v rámci nové rodiny i širší olašské komunity. Na některé jedince, kteří žijí již léta v olašských rodinách a komunikují plynule olašsky, je často pohlíženo v určitém kontextu jako na Olachy. Pochopitelně, v rámci různých sociálních situací, např. při sporech či konfliktech, se může *rumungerský* původ opět zdůrazňovat. Avšak při běžných situacích se o této osobě nehovoří jako o *Rumungrovi*. Tyto osoby se samozřejmě svým novým rodinám přizpůsobily i svým chováním, hodnotovým žebříčkem, postoji atd.

## 6.2. Rumungrismy

Vraťme se ještě jednou do první fáze akvizice olaštiny, kterou nazývám demonstrativní. Osvojení si jazyka představuje pro nově příchozí *Rumungry* dlouhý a namáhavý proces, což je olašskou komunitou v prvních letech jejich pobytu akceptováno. Přesto je na nově příchozího vyvíjen sociální tlak, aby mluvil olašsky,

a to jednak přímo různými apely a pobídkami (*Vorbin vlašikones! Ame či sam Rumungr!* „Mluv olašsky! My nejsme Rumungr!“) a jednak nepřímo, například prostřednictvím již zmiňovaného posměchu nebo skrze jinou demonstraci podřadného postavení mluvčích severocentrální romštiny.

Mluvčí severocentrální romštiny, kteří si osvojují olaštinu jakožto druhý jazyk, volí různé strategie. Jejich promluvy jsou z počátku plné nevydařených pokusů a chyb, které se opět individuálně liší. Akvizice pochopitelně probíhá v přímé interakci s mluvčími olaštiny, ovšem ze strany rodilých mluvčích většinou bez jakýchkoliv instrukcí nebo čehokoliv, co bychom mohli nazvat cíleným učením. Přesto můžeme při tomto procesu vysledovat určitá pravidla nebo alespoň pravidelně se opakující postupy.

V počátcích bývá kladen důraz například na používání slovíček, která se liší v olaštině od centrální romštiny, například *tebara* namísto *tajsa* „zítra“, *béra* namísto *lovina* „pivo“, *mesáli* namísto *skamind* „stůl“ nebo *šach* namísto *armin* „zelí“. Podobně jsou u nováčků opravovány i pravidelné hláskové změny mezi oběma varietami romštiny, například koncovka *-o* u xenoklitických podstatných jmen mužského rodu namísto koncovky *-os* (*Na phen popelňikos! Kodo popelňiko-ji!* „Neříkej ‚popelňikos‘, to je ‚popelňiko!‘) nebo u pravidelných změn hlásek: *-ž-* namísto *-dž-* (*žanel / džanel* „vědět, umět“) nebo *-š-* namísto *-čh-* (*šib / čhib* „jazyk, řeč“, *šavo / čhavo* „kluk, dítě“).

Považuje se za přirozené, že nově přichozí zpočátku dělá chyby a dopouští se řady „rumungrismů“. Chyby se vyskytují v rovině lexikální (častá jsou chybně užívaná podobná slova, jako je *andre* místo olašského *ande* „v, ve“ nebo *máro* namísto olašského *manró* „chléb“) nebo *kajso* namísto v místní olaštině užívaného tvaru *kasó*) i v rovině gramatické. Zde je častou chybou například užívání infinitivu, který olašská romština nemá (namísto *žav te kerav* „jdu dělat“ použije mluvčí infinitivního tvaru, který se v olašské romštině nevyskytuje a řekne *žav te kerel*). Typické je také chybné používání zdánlivě podobně znějících spojek, např. namísto gramaticky správného tvaru *žav kaj o doktor* „jdu k doktorovi“ použije mluvčí nesprávný tvar pomocí předložky užívané v tomto významu v centrální romštině, tedy *žav ko doktor*.

## 7. Přepínání jazykových kódů

Jak jsem již vícekrát zmínila, ve zkoumané komunitě můžeme běžně pozorovat proces přepínání jazykových kódů mezi severocentrální romštinou a olašskou romštinou. V průběhu výzkumu jsem se soustředila na monitorování a analýzu situací, ve kterých se objevilo přepínání mezi oběma jazyky. Přepínání jazykových kódů je dynamický fenomén, který je do značné míry individuální a projevuje se různým způsobem: od přepínání v rámci jedné řečové repliky přes přepí-

nání v rámci konverzace s jedním nebo více účastníky, po střídání jazyků napříč různými konverzacemi a řečovými situacemi. Definice střídání jazykových kódů (*code switching*) se u různých lingvistů a sociolingvistů liší. Pro účel mého výzkumu je asi nejbližší definice Grosjeana, který pod tímto termínem označuje střídavé užívání dvou nebo více jazyků v té samé promluvě nebo konverzaci (Grosjean In: Winford, 2003: 102). Mezi střídání jazykových kódů se obvykle nepočítají některé situace, jako například výše popisované řečové chování jedince během procesu akvizice druhého jazyka. To je důvodem, proč se v tomto příspěvku snažím popisovat tyto dva fenomény odděleně.

Ve svém výzkumu jsem se zaměřila na kontext střídání jazykových kódů během různých komunikačních situací a také na okolnosti volby určitého jazyka jakožto symbolu určitých sociálních hodnot. Každý jazykový kód je spojen s odlišným souborem sociálních hodnot a každý z nich je zároveň ve sledovaném společenství spojován s různou prestiží. Užitím určitého jazyka může být také symbolizována příslušnost k určité sociální skupině nebo snaha přiblížit se nějaké sociální skupině (Nekvapil, 2000–2001). Jednotlivé jazykové kódy se také užívají v hovoru s různými mluvčími. Přepnutí také může být vnímáno jako prostředek pro strukturaci právě probíhajícího hovoru (Auer in Milroyová, L., Gordon, M., 2012: s. 217–219). K přepínání kódů může docházet do určité míry také bezúčelně, bez jasného záměru mluvčího. Při tomto zdánlivě náhodném přepínání jazyků může mluvčí sledovat určitou hlubší strukturu, jak nasvědčuje následující ukázka. Ta je příkladem vícečetného obousměrného přepínání mezi severočeskou a olšavskou romštinou v rámci jedné krátké řečové promluvy. Tchyně neolašského původu, po třiceti letech života v Borovanech plně integrovaná do místní olšavské komunity, v ní komentuje pro svou nejmladší snachu (rovněž neolašského původu) skutečnost, že na její suchý záchod chodí *Rumungři*, kteří jsou zde na návštěvě u jiné přivdané neolašské ženy:

*„Ža, dikh, či na gejla pal e Bobinka ando záchodo. Mušinav kleja te cinel. Te phandel andre. Intrégo Borovaňa upre. Aj vi te čocholin ode. Te čocholin le čhavorenca avri la šilavesa, sa, khote šorav ekh vedra páji, dav ode kleja. Me na kerdom níkaske zachodos! Sar khandel! Intrégi žéne, intrégo Borovaňa po muro záchodo phírel! Kaj peske kada dovolinde! Sem hin dosta than adaj te keren peske záchodura. Žas, bešes opre, intrégo rat khandes! Či keras pe úžes aba. Naj mišto intrégo Borovaňa te phírel ando muro záchodo.“*

„Jdi se podívat, jestli nešla po Bobince na záchod. Musím koupit klíče. A zamknout ho. Chodí tam celý Borovany. A i to tam vyčistit. Vymést ty děti koštětem, všechny, naleju tam kýbl vody, dám tam klíč. Já tady nikomu záchod nedělala! Jak to tam smrdí! Všichni, celý Borovany chodí na můj

záchod! Co si to dovolujou! Je tady přece dost místa, aby si mohli udělat vlastní záchody. Jdeš tam, sedneš si, smrdíš pak celou noc! Pak máme být čistí! To není dobrý, když na můj záchod chodí celý Borovany.”

Proces střídání jazyků také významně ovlivňuje komunikační situace, zejména složení účastníků komunikace, a to nejenom těch, kteří hovoří, ale i všech těch, kteří jsou komunikace účastní (Milroyová, Gordon, 2012: str. 208-209). S příchodem dalšího jedince se mění komunikační situace, a tedy případně i jazyk komunikace. Obvyklá je zejména změna jazykového kódu u tzv. nově přichozích ze severocentrální romštiny do olašštiny při příchodu dětí nebo některých vážených členů olašské komunity a naopak. Důležité je vždy sledovat směr přepínání v závislosti na určitém situačním kontextu. Ten se mění v souvislosti s děním uvnitř komunity a s proměňujícími se vztahy mezi aktéry.

## 8. Volba jazyka a jazykové domény

Jednotlivé jazyky z repertoáru borovanských Olachů pokrývají odlišné domény.<sup>28</sup> Za různých situací, v různém prostředí a mezi různými aktéry komunikace dochází k volbě různých jazyků. Ve stručnosti shrneme nejdůležitější charakteristiky jednotlivých domén.

### 8.1 Jazyková doména olašské romštiny

V různých částech textu jsem se již dotkla odpovědi na otázku, co tvoří jazykovou doménu olaštiny, tedy komunikace mezi Olachy. Ta kromě všech výše popsanych běžných situací zahrnuje i specifické situace vymezitelné na základě odlišných příležitostí spojených s jejím užíváním. Mezi takové bychom mohli zařadit zejména různé způsoby oslovování širšího publika při společenských setkáních, jiné zvyklosti při zdravení a loučení nebo způsoby zapřísahávání (např. *muri šej te merel te na phenav o čačipe* – Ať moje dcera zemře, jestli nemluví pravdu) nebo proklínání (např. *te marel les i pustija* – Ať ho postihne neštěstí) atd. Pro některé z těchto řečových projevů bychom pouze těžko hledali ekvivalent v severocentrální romštině a jejich překlad do jiných jazyků je značně kostrbatý. Jako nejčastější příklad můžeme uvést obřadné promluvy či zdravice, pronášené často při příležitosti setkání, oslav či jiných společenských událostí, často spojených také s přípitky a dalšími náležitostmi (o tomto více Stewart, 2005).

<sup>28</sup> Jazykovou doménu můžeme definovat jako konstrukt komunikační situace abstrahovaný z tématu, prostředí komunikace a komunikačních partnerů a vztahů mezi nimi (Fishman, 2003: 119).



## 8.2 Jazyková doména slovenštiny (resp. šarištiny)

Již jsem naznačila, že slovensky, resp. šarišsky se hovoří pouze s Neromy, mimo romskou osadu. V osadě zaslechneme šarištinu pouze při návštěvě Neromů u někoho z Romů a nebo během vyprávění, při reprodukci repliky nějakého dialogu s Neromy. I v průběhu konverzace s Neromy, která je v šarištině, mezi sebou Romové mluví za standardní situace vždy romsky, potažmo olašsky. Olaština je hlavním jazykem vzájemné komunikace Olachů i mimo osadu: v obchodech, na úřadě, v dopravních prostředcích i kdekoli jinde.

## 8.3. Jazyková doména severocentrální romštiny

Všichni rodilí Olaši hovoří severocentrální romštinou, i když někteří z nich dělají v tomto druhém jazyce určité chyby. Je zajímavé sledovat, v jakých situacích hovoří Olaši severocentrální romštinou. Nejčastěji samozřejmě hovoří tímto jazykem s *Rumungry*, a to jednak s nově příchozími *Rumungry* v rámci komunity, avšak zejména při kontaktu s jinými Romy mimo lokalitu – tímto jazykem budou oslovovat i neznámé Romy na ulicích Prešova nebo Košic. Neznámé Romy tedy borovanští Olaši automaticky považují za *Rumungry*, jelikož se předpokládá, že všechny Olachy znají anebo „poznají podle vzhledu a chování“. Ke kontaktu s *Rumugry* a k užívání centrální romštiny dochází například během pracovních pobytů nebo za jiných situací, pokud je užívání druhého jazyka výhodnější, například při vzájemném „obchodování“ či směňování.

## 9. Odchýlení od norem užívání jazyků

Pokud dojde k odchýlení od výše popsaného ustáleného vzorce domén jednotlivých jazyků, může tato nestandardní volba jazyka sloužit jako signál nestandardní situace. Mluví se volbou jiného jazyka může snažit upozornit ostatní, že se děje něco zvláštního. Nedodržení určitých komunikačních zvyklostí tedy často signalizuje ještě jinou informaci, než je vyjádřena v samotném obsahu výpovědi. Alternace jazykových kódů může představovat vědomou a aktivní strategii mluvčího. Můžeme v této souvislosti hovořit o diskurzivní dimenzi přepínání jazykových kódů, kdy samotným přepnutím mluvčí vyjadřuje nějaký obsah. Ve sledované komunitě můžeme z tohoto pohledu interpretovat řadu situací, kdy je samotným přepnutím vyjadřován nějaký obsah či postoj k tématu, i když ten je často srozumitelný pouze členům vlastní komunity. Pro dokreslení tohoto tvrzení uvedu dva příklady.

První příklad zaznamenává vědomé odchýlení se od jazykové domény severocentrální romštiny s jasným strategickým cílem (udržení synovy rodiny, viz

dále). Manželský pár, který dále budu nazývat tchán s tchyní, jel do *rumungerské* osady v okolí vyjednat návrat své neolašské snachy. Ta po hádce se svým partnerem, jež eskalovala v násilný konflikt, utekla zpět ke svým rodičům, *Rumungrům*. Tchán s tchyní, Olaši, se v *rumungerské* rodině (i osadě) bavili za této situace se svými hostiteli i mezi sebou *rumungersky*, i když za jiných okolností by spolu ve stejné rodině mluvili zásadně olašsky. Nyní se však tchán s tchyní nacházeli v ponížené situaci, protože žádali o návrat své snachy, především kvůli dětem, svým oblíbeným vnoučatům, ale také kvůli práci, kterou snacha v domácnosti zastávala. Ze situace bylo patrné, že užívání severocentrální romštiny jejich poníženou pozici ještě podtrhovalo. Klíčový rozhovor se snachou proběhl také v centrální romštině, což můžeme hodnotit jako značný ústupek, neboť tento tchán za normálních okolností vždy zdůrazňoval, že je nezbytné, aby s ním snacha hovořila olašsky, a při občasném přepínání do jejího mateřského jazyka ji okřikoval. Snacha se po tomto vyjednávání do Borovan vrátila, nicméně nějakou dobu hovořila s tcháňem a tchyní pouze severocentrální romštinou.

Druhý příklad jsem zaznamenala v situaci, kdy odjel jeden z borovanských mužů na práci do Čech. Při mém příjezdu do Borovan mu jeho bratři volali a ptali se, jestli je práce dobrá a zda mají také přijet. Jejich bratr jim odpovídal na jejich dotazy klidně, věcně, vše popisoval jako ideální práci. Po skončení hovoru mi však bratři řekli, že se děje něco vážného a že nikam nejedou. Jejich bratr totiž mluvil do telefonu *rumungersky*. Tento muž později stejnou situaci popsal tak, že zaměstnavatelé, slovenští Romové, svým pracovníkům neplatili a podváděli je. Bratři mu zavolali v situaci, kdy byl v přítomnosti těchto mužů (*Rumungrů*). Báł se před nimi mluvit otevřeně, proto vsadil na jazykovou kartu: věděl, že volba odlišného jazykového kódu bude bratrům podezřelá a na jeho výzvu k příjezdu nebudou reagovat. Zaměstnavatelé jeho lest neodhalili a domnívali se, že své bratry k cestě za touto prací skutečně vyzýval. Tento příklad je případem řečové strategie, kdy chtěl mluvčí svým bratrům přepnutím do severocentrální romštiny sdělit jasnou informaci o (ne)pravdivosti sdělované skutečnosti. Věděl při tom, že skrytý význam jazykové alternace je *Rumungrům* přítomným jeho telefonnímu hovoru neznámý.

K volbě odlišných jazykových domén dochází také při různých hádkách a jiných konfliktech. Běžně můžeme pozorovat například situaci, kdy žena *rumungerského* původu během hádky se svým manželem přepne do svého mateřského jazyka, severocentrální romštiny, i když se v každodenním životě s manželem baví olašsky. Toto můžeme pozorovat i u partnerů, kteří žijí v komunitě mnoho let a mluví téměř výhradně olašsky: ve chvílích konfliktu, kdy začnou hájit svoji pozici a svůj postoj, často přepnou do svého jazyka. Užívání jiného kódu (severocentrální romštiny) samozřejmě často způsobuje eskalaci konfliktu a zvýšení emočního napětí.

## 10. Závěr

Jedním z charakteristických rysů olašské komunity je důraz na jazyk jako na klíčový znak olašské identity. Jazyk představuje hlavní vnější faktor rozdělující místní olašské a neolašské komunity. Další vnější projevy subetnické odlišnosti (například často tradovaná barva pleti, způsob oblékání, úprava zevnějšku či úprava interiérů) nejsou tolik patrné a mohou dnes působit více méně stejně jako u neolašských Romů.

Užívání olašské romštiny a také nátlak na neolašské partnery k akvizici této variety je zajímavým fenoménem, vezmeme-li na vědomí, že zdejší olašská komunita je geograficky izolovaná od dalších lokalit, kde se olašsky hovoří, a tím spíše, že se jedná o izolovaný jazykový ostrov v regionu, kde převládá šarštitina a mezi Romy severocentrální romštitina. Kromě členů borovanské komunity mají místní mluvčí olaštiny možnost tímto jazykem hovořit pouze s příbuznými žijícími mimo lokalitu, často v zahraničí. I přesto, že se v borovanské olašské komunitě stále zvyšuje počet dětí, jejichž matka (výjimečně otec) je rodilou mluvčí (rodilým mluvčím) severocentrální romštiny, počet mluvčích olaštiny v této komunitě neubývá, naopak mírně stoupá.

Domnívám se, že pro uchování olaštiny v tomto prostředí má klíčový význam vztah mezi jazykem komunity a etnickou identitou. Olašská romštitina zde má vysokou prestiž jakožto definiční znak olašské identity. Nahlíženo z druhé strany, olašství je v tomto prostředí udržováno do značné míry právě skrze důraz na adekvátní užívání olašské romštiny každým, kdo má být považován za člena komunity.

## Literatura

- Elšík, Viktor. 2003. Interdialect contact of Czech (and Slovak) Romani varieties. In: *International Journal of the Sociology of Language*, 162: 41-62. Dostupné z: [http://ulug.ff.cuni.cz/lingvistika/elsik/Elsik\\_2003\\_Interdialect.pdf](http://ulug.ff.cuni.cz/lingvistika/elsik/Elsik_2003_Interdialect.pdf). ISBN nevedeno.
- Elšík, Viktor, Peter Wagner a Margita Wagnerová. 2005. Olašská romština. Vlašské dialekty. (online). Dostupné z: [http://ulug.ff.cuni.cz/lingvistika/elsik/Elsik\\_2005\\_HO\\_Vlax.pdf](http://ulug.ff.cuni.cz/lingvistika/elsik/Elsik_2005_HO_Vlax.pdf). ISBN nevedeno.
- Fishman, Joshua A. 2003. Kto rozpráva kým jazykom, s kým a kedy? In: Štefánik, Jozef (ed.): *Antológia bilingvizmu*, s. 114-128. Bratislava: Academic Electronic Press. ISBN 80-88880-54-8.
- Hübsmannová, Milena. 2003. Vlach-Roma (Vlachi) in the Czech Republic and in Slovakia. In: ROMBASE. Didactically edited information on Roma (online). Dostupné z: <http://romani.uni-graz.at/rombase/index.html>). ISBN nevedeno.
- Milroyová, Lesley, Gordon, Matthew. 2012. *Sociolingvistika: Metody a interpretace*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2125-8.
- Nekvapil, Jiří. 2000-2001-. Sociolingvistika v systému encyklopedických hesel. Češtinář, 11: 1, s. 15-24. Dostupné z: [http://is.akcentcollege.cz/el/AK10/zima2012/SOLIN/um/SOCIOLINGVISTIKA\\_Nekvapil\\_hesla.pdf](http://is.akcentcollege.cz/el/AK10/zima2012/SOLIN/um/SOCIOLINGVISTIKA_Nekvapil_hesla.pdf). ISBN nevedeno.
- Pavelčíková, Nina. 2004. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR. ISBN 80-86621-07-3.
- Stewart, Michael. 2005. *Čas cikánů*. Barrister & Principal. ISBN: 80-7364-017-1
- Winford, Donald. 2003. *An Introduction to contact linguistics*. Oxford: Blackwell Publishing. ISBN 0-631-21251-5.

